

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2019

A kutató neve
Dr. Wencz Balázs
A kutatás témája
Az MSZMP és a SED pártközi kapcsolatai 1956 és 1989 között A kutatás célja az 1945 utáni Európa szovjet típusú rendszereinek két állampártja, a Magyar Szocialista Munkáspárt¹ (a továbbiakban: MSZMP) és a Sozialistische Einheitspartei Deutschland² (a továbbiakban: SED) közötti pártkapcsolatok feltárása az 1956–1989 közötti időszak tekintetében. A két ország államszocialista múltjának – beleértve az 1989-es rendszerváltást, és az azt megelőző folyamatokat – feldolgozásáról terjedelmes szakirodalom áll a rendelkezésünkre, ennek ellenére a magyar és német állampártok közötti pártkapcsolatok bemutatásával mindezidáig adós maradt a hazai történetírás. Kivételt képez ez alól az állambiztonsági szervek közötti együttműködés, ezzel kapcsolatban ugyanis számos kiváló feldolgozás született a rendszerváltás óta. A 2017-ben megkezdett kutatási projektem elsődleges célja, hogy minden részletre kiterjedően feltárja az MSZMP és az SED közötti pártkapcsolatokat, különös tekintettel a legfelsőbb szintű találkozókra, illetve a különböző delegációk látogatására, az ekkor körvonalazódott megállapodásoknak az ismertetésére. A kutatás első lépéseként a témában megjelent szakirodalomban tájékozódtam, majd ezt követően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának és egyes tagintézményeinek őrizetében lévő pártiratok, illetve a Bundesarchiv digitalizált állományának az átnézésével, feldolgozásával folytattam a kutatómunkát. A németországi kiutazást megelőzően kezdtek kirajzolódni a kutatás főbb csomópontjai is, melyek a következők: <i>I. Az állampártok (MSZMP és a SED) szervezeti felépítése</i> <i>II. A MSZMP és a SED közötti pártkapcsolatok az 1960-as évektől 1987-ig</i> • <i>Legfelsőbb szintű találkozók</i>

¹ A Magyar Szocialista Munkáspárt a magyarországi Kádár-korszak uralkodó pártjaként működött az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően egészen az 1989-es rendszerváltásig. Állampártként az MSZMP kezében volt a tényleges hatalom, a párt irányított és ellenőrzött mindent – a szigorúan vett magánszféra kivételével.

² A Sozialistische Einheitspartei Deutschlands 1946-ban alakult meg Németország szovjet megszállási övezetében. Az 1949. október 9-én megalakult Német Demokratikus Köztársaság állampártjaként működött, annak politikai vezető ereje volt egészen az 1989-ben bekövetkezett német egyesítésig.

- *Delegációk Németországban és Magyarországon*
- *Gazdasági és kereskedelmi kooperáció (együttműködési megállapodások)*
- *Az NDK és az NSZK kapcsolatai*
- *Magyarország munkaerőexportjának kérdései*
- *A KISZ és az FDJ közötti együttműködés keretei*
- *A testvérmegyei kapcsolatok alakulása*

III. Az MSZMP és az SED szerepe a német egység létrejöttében

IV. Akik az együttműködéseket irányították (archontológia)

Az állampártok felső vezetése közötti megbeszélések egyik legfőbb jellemzője az volt, hogy ellentétben az SED vezetésével, az MSZMP élén Kádár János egyfajta kontinuitást képviselt a korszakban, hiszen 1988-as leváltásáig állandó résztvevője, sőt formálója volt ezen kapcsolatoknak. Éppen ezért fontos annak a feltárása is, hogy Kádár miként viszonyult Walter Ulbrichthoz és Erich Honeckerhez, milyen álláspontot képviseltek a kulcskérdésekben.

Az általam kutatott időszak kétoldali kapcsolataira elsősorban az volt a jellemző, hogy számos delegáció fordult meg, és tárgyalt a Német Demokratikus Köztársaságban és Magyarországon, mely találkozók igen jól dokumentáltak. A tárgyalások során nemcsak a két ország belső életét érintő kérdések kerültek felszínre, hanem többek között a gazdasági, kulturális kapcsolatok elmélyítésének az igénye is. Több magyarországi megyének (példának okáért Hajdú-Bihar, Tolna, Veszprém, Pest) voltak a Német Demokratikus Köztársaságban testvérmegyei kapcsolatai, az iratok szerint – főként az 1980-as években – rendszeres látogatásokra került sor.

A kutatás helyszíne

ország, város	Németország, Berlin
intézmény(ek)	Bundesarchiv, Berlin-Lichterfelde

A kutatás ideje

2019. július 1. – 2019. július 31.

A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)

Az egy hónapos berlini tartózkodásom alatt a kutatási tervemben megfogalmazottak szerint a Bundesarchivban (Berlin-Lichterfelde) folytattam alapkutatásokat. A Deutsche Demokratische Republik mit sowjetischer Besatzungszone (1945-1989) iratanyagához

megfelelő mennyiségű, igen részletes, online elérhető – www.invenio.bundesarchiv.de; <http://www.argus.bstu.bundesarchiv.de> – kutatási segédlet tartozik.

A raktárakban őrzött iratanyagok (eredeti dokumentumok, mikrofilmek illetve mikrofichék) megrendelése számítógépes rendszeren keresztül történik.

A fent említett irategyüttes – DDR mit sowjetischer Besatzungszone – számos fondja tartalmaz a kutatási téma szempontjából releváns iratokat.

Ezek közül kiemelkedik a **DY 30 (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands)** iratanyaga, melynek magyar vonatkozású dokumentumait teljes egészében átnéztem, az iratokról pedig jó minőségű felvételeket (kb. 5500 fotó) is készítettem.

A feltárt források – a várakozásoknak megfelelően – elsősorban a kétoldali találkozókról készült feljegyzéseket, a különböző delegációk utazásairól szóló feljegyzéseket és emlékeztetőket, egyes esetekben (főként az 1980-as évek végén) pedig a négyszemközi megbeszélések szó szerinti átiratait, továbbá rejtjeltáviratokat, együttműködési megállapodásokat és különböző jelentéseket tartalmaznak.

Mindenképpen kiemelendő, hogy ellentétben a hazai pártiratokkal, a Bundesarchivban fellelt források teljes egészében felölelik az 1956 októberének végétől kezdődő időszakot egészen az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltásig.

Az iratok közül kiemelkednek Kádár János berlini, illetve Erich Honecker budapesti látogatásainak a dokumentumai, melyek az állampártok első titkárainak részletes programjait (beleértve példának okáért a repülőtér biztosítását is), a vacsorákon elhangzott pohárköszöntők szó szerinti leírásait, a sajtóban megjelent közleményekkel kapcsolatos feljegyzéseket, az ekkor megkötött együttműködési megállapodások iratait tartalmazzák.

Fontos részét képezi a kutatott forrásoknak az MSZMP és az SED testvérmegyei kapcsolataira vonatkozó információk, melyek nemcsak a delegációk utazásairól készült feljegyzéseket tartalmaznak, hanem a kulturális együttműködésre vonatkozó terveket és a megvalósult projekteket is.

Úgy vélem, hogy hasznos volt a Politikai Bizottság és a Titkárság számára készített információs jelentések, illetve az SED Központi Bizottsága Pártszervek Osztályához tartozó iratoknak az átnézése is.

A kutatás során az alább felsorolt dokumentumokat néztem át:

Büro Erich Honecker im ZK der SED

DY 30/2490

Büro Walter Ulbricht im ZK der SED

DY 30/3660, DY 30/3661

Westabteilung des ZK der SED

DY 30/14617

Abteilung Leicht-, Lebensmittel- und bezirksgeleitete Industrie im ZK der SED

Büro G. Mittag des ZK der SED

DY 30/25077

Büro Kurt Hager im ZK der SED

DY 30/26382, DY 30/27190, DY 30/27191, DY 30/68486, DY/30 68654

Politbüro des ZK der SED (Informationen)

DY 30/47891, DY 30/49155, DY 30/49393, DY 30/49743, DY 30/49965, DY 30/50164

DY 30/50254, DY 30/50258, DY 30/50465, DY 30/50531, DY 30/50791, DY 30/51191

DY 30/51468, DY 30/52055, DY 30/52588, DY/30 53021, DY 30/53508, DY 30/54447

DY 30/54827, DY 30/54929, DY 30/55097, DY 30/55285, DY 30/55323, DY 30/55396

DY 30/55588

Sekretariat des ZK der SED (Informationen)

DY 30/65745, DY 30/65850, DY 30/66112, DY 30/66162, DY 30/66770, DY 30/6263

Büro Gerhard Grüneberg im ZK der SED

DY 30/68106

Büro Albert Norden im ZK der SED

DY 30/68871

Büro Werner Lamberz im ZK der SED

DY 30/69574

Büro Hermann Axen im ZK der SED

DY 30/69704, DY 30/69705

Büro Egon Krenz im ZK der SED

DY 30/70117

Büro Horst Dohls im ZK der SED

DY 30/70469

Abteilung Parteiorgane im ZK der SED

DY 30/76575, DY 30/77157, DY 30/77195, DY 30/77233, DY 30/77523, DY 30/77531

DY 30/77607, DY 30/77661, DY 30/77665, DY 30/77670, DY 30/77673, DY 30/77676

DY 30/77685, DY 30/78065, DY 30/78320, DY 30/78333, DY 30/78335, DY 30/78350

DY 30/78354, DY 30/78361, DY 30/78368, DY 30/78372

Abteilung Wissenschaften im ZK der SED

DY 30/84515

Abteilung für Sicherheitsfragen im ZK der SED

DY 30/93555

Abteilung Internationale Verbindungen im ZK der SED

DY 30/96943, DY 30/96944, DY 30/96945, DY 30/96946, DY 30/96947, DY 30/96948

DY 30/96949, DY 30/96950, DY 30/97172, DY 30/98310, DY 30/98391, DY 30/98533

DY 30/98534, DY 30/98535, DY 30/98536

Bár a kutatási tervemben csak a Sozialistische Einheitspartei Deutschlands iratanyagának a feltárása szerepelt, a segédletek alaposabb átnézését, illetve az iratanyag referenseivel történt levélváltásokat követően számos olyan fondot is találtam/találtunk, melyben jelentős számban fordultak elő a témámra vonatkozó iratok, ezekről kb. 3000 fotót készítettem.

DL 2 – Ministerium für Außenhandel und Innerdeutschen Handel

DL 2/11704

DY 13 – Liga für Völkerfreundschaft der DDR

DY 13/3098, DY 13/3104, DY 13/3111, DY 13/3112, DY 13/3113, DY 13/3133

DY 15 – Bund der Architekten der DDR

DY 15/667, DY 15/668, DY 15/669

DY 24 – Freie Deutsche Jugend

DY 24/918, DY 24/6424, DY 24/7259, DY 24/7263, DY 24/10424, DY 24/10539

DY 24/10544, DY 24/10545, DY 24/10860, DY 24/21638, DY 24/21669

DY 27 – Kulturbund der DDR

DY 27/809, DY 27/4250, DY 27/5915

Az őrzési egységekben lévő dokumentumok a szervezetek között meglévő, elsősorban kétoldali találkozókról, tanulmányutakról készült feljegyzéseket, illetve a KIZ (Kultur- und Informationszentrum der DDR in Budapest) havi információs jelentéseit tartalmazzák.

A fondok közül külön említést érdemel a Freie Deutsche Jugend iratanyaga, mely szinte teljes egészében lefedi a Kommunista Ifjúsági Szövetséggel meglévő kapcsolatokat. Számos, az ifjúsági szervezetek vezetői közötti megbeszélést rögzítettek, emellett több olyan tervezetet és együttműködési megállapodást is találtam, melyben a közös munkára vonatkozó feladatokat rögzítették a felek.

A kutatás módszere

A kutatási tervemben megfogalmazottak szerint az elsődleges célom az volt, hogy a DY 30 (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) magyar vonatkozású iratait feltárjam. Ennek megfelelően elsősorban a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó pártiratokat, illetve az SED olyan funkcionáriusainak az iratanyagait néztem át, melyben az előzetes tájékozódásom alapján is számos találatra számítottam. A kutatómunka során átnézett őrzési egységekben található iratokat lefotóztam, s ezek mindegyikéhez darabszintű jegyzéket is készítettem, melyet mellékletként csatolok.

A kutatási eredmények hasznosítása (pl. előadás, publikáció) és az esetleges további lehetőségek

- A Bundesarchivban feltárt levéltári forrásokat kiegészítem a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában már kikutatott anyaggal, melyből az első előadást a Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltárának 2019. november 7-én megrendezésre kerülő „Diktatúrából demokrácia - Magyarország a rendszerváltás évtizedében” című konferencián tartom.
Az előadásom munkacíme: Az MSZMP és az SED pártközi kapcsolatai az 1980-as években.
- A Kádár János berlini utazását feltáró tanulmányt – melyhez fel tudom használni az MNL OL gyűjteményében korábban kikutatott iratokat – 2020 első félévében szeretném megjelentetni.
- A KISZ és az FDJ közötti együttműködést feldolgozó tanulmányt legkésőbb 2020 második felében publikálom.

Úgy vélem, a németországi levéltárakban lévő, az MSZMP és az SED pártkapcsolataira vonatkozó források feltárását mindenképpen érdemes folytatni. Amennyiben lesz rá lehetőségem a Bundesarchivban lévő visszaemlékezéseket szeretném mielőbb átnézni, illetve a Politisches Archiv des Auswärtigen Amts témámmal kapcsolatos irategyűtteseit.

A két párt kapcsolattörténetének további kutatása során szeretném összehasonlítani az MSZMP és az SED káderpolitikáját, az apparátusok összetételét, illetve a párttagsággal kapcsolatos munkát.

A káderpolitika kapcsán érdemes lenne összehasonlítani azt is, hogy az SED-ben milyen létszámban voltak volt NSDAP tagok, illetve az MSZMP soraiban a nyilas múlttal rendelkezők aránya miként alakult.

Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek (beleértve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)

A Bundesarchivban nagyfokú segítőkészséget tapasztaltam a levéltáros kollégák részéről. Az iratanyag referensei közül külön kiemelném Solveig Nestlert (s.nestler@bundesarchiv.de), akivel 2018 májusa óta tartom a kapcsolatot, és akitől a felmerült kérdéseimre szinte minden esetben azonnal választ is kaptam.

Aki nyárra időzíti a kutatást, mindenképpen számolnia kell azzal, hogy a Bundesarchiv júliusi és augusztusi nyitva tartása lényegesen rövidebb, mint az év többi hónapjában. Mindez azt jelenti, hogy hétfőtől szerdáig 10 és 17 óra, csütörtökön 08 és 19 óra, míg pénteken 09 és 16 óra között tart nyitva.

A levéltári kutatással kapcsolatban mindenképpen említésre méltó az, hogy a kikért dokumentumokról (akár eredeti iratokról, akár mikrofilmekről van szó) díjfizetés nélkül készíthetők el a felvételek.

Esztergom, 2019. szeptember 16.

Dr. Wencz Balázs

Mellékletek:

- *Hungarikajelentés*
- *Hungarika-kataszter adatlapok*
- *Darabszintű iratjegyzékek*